

دانشگاه فردوسی مشهد
کتابخانه مطبوعات و نشریات
۵۴۹۰۸

۱۳۷۸ / ۴ / ۲۰

مرکز تحقیقات مدرن علوم دینی
توسعه مرکز

دانشگاه فردوسی مشهد

دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری

کیفیات نفسانی

از دیدگاه

صدرا

پایان نامه فوق لیسانس (رشته فلسفه و حکمت)

به راهنمایی:

فیلسوف علامه استاد سید جلال الدین آشتیانی

استاد مشاور

۱۳۰۱۰/۲

سید علی حسینی شریف

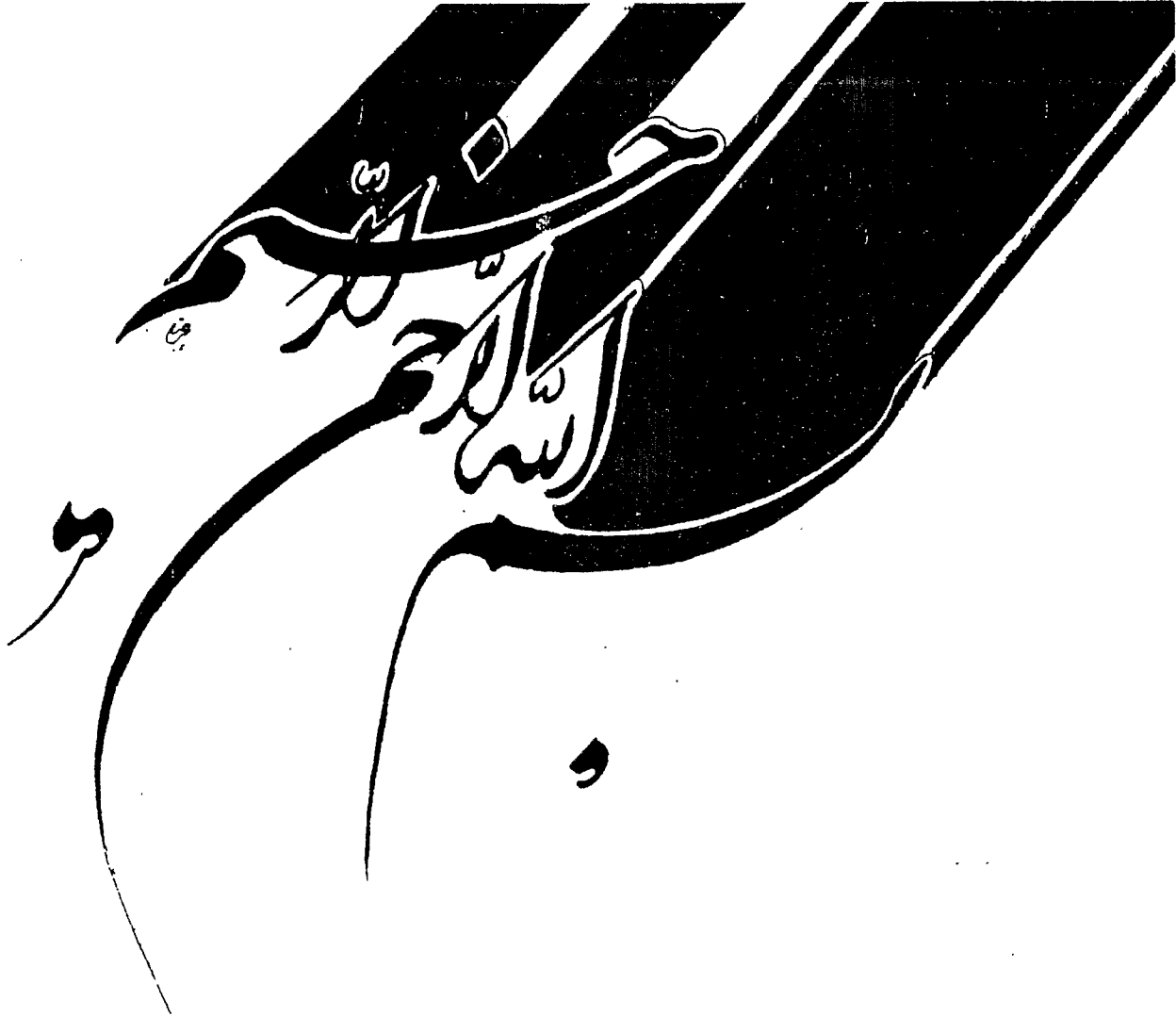
نگارش: ابراهیم نوری

۲۰۵۳۱

مهرماه ۱۳۷۴

مجموعه پردازی حروفچینی رضا - ۹۱۷۲۲

ایم سہ ماہیہ وقت طالعہ کرم
سوق نمبرہ (۱۷) درگاہ اولیٰ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقديم به آستان مقدس حضرت

ثامن الحجج علي بن موسى الرضا (ع)

و

اميد مستضعفان جهان مهدي موعود (عج)

تقدیر و تشکر

«من لم یشکر المنعم من المخلوقین لم یشکر الله عزوجل»

امام رضا(ع)

اکنون که به لطف ایزد منان در حال به پایان رسانیدن این مقطع از تحصیلات تکمیلی می باشم بر خود لازم می بینم که از کلیه اساتید و بزرگوارانی که تاکنون خوشه چین خرمن معرفت آنان بوده ام قدردانی نمایم. لذا از تمامی اساتید، کارمندان و کارکنان دانشکده الهیات که هدفشان خدمت به دانشجویان و دانش پژوهان است خالصانه تشکر می کنم. از فیلسوف علامه استاد آشتیانی که بر غم عدم صحت مزاجی و مشغله های عدیده فکری تحقیقاتی، امر راهنمایی بنده را در این رساله عهده دار شدند و با کمال حوصله و دقت به سؤالات اینجانب پاسخگو بوده اند و نیز از استاد ارجمند آقای حسینی شریف که استاد مشاور بنده در این موضوع بوده اند، کمال تشکر و امتنان را دارم. همچنین از پدر و مادر و برادرانم که تمام مراحل تحصیلاتم را مدیون تشویقها و زحمات بی شائبه آنان بوده ام سپاسگذاری می نمایم.

بیست و سوم مهر ماه سال یکهزار و سیصد و هفتاد و چهار

ابراهیم نوری

(الف)

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۱۸	بخش اول
۱۹	فصل اول
۲۰	مقولات
۲۰	وجه تسمیه
۲۱	جایگاه بحث از مقولات
۲۴	واضح مقولات کیست؟
۲۴	عدد مقولات
۲۵	ویژگیهای مقولات
۲۷	وجود یا موجود جنس عالی مقولات نیست
۲۹	مقسم مقوات
۳۰	نتایج حاصله از مباحث گذشته
۳۲	فصل دوم
۳۳	جوهر
۳۵	آیا انسان با حواس ظاهری جوهر را احساس می‌کند؟
۳۶	اقسام اولیه جوهر
۳۸	جوهر عقلانی
۴۰	جوهر نفسانی
۴۱	اثبات تجرد نفس

(ب)

صفحه

عنوان

۴۲	نفس غیر از بدن مادی است
۴۲	کیفیت تکوّن نفس
۴۳	استکمال نفس
۴۴	قوای نفس
۴۶	بررسی قوّه خیال
۴۹	برهان و تجرّد خیال
۴۹	قیام صور خیالیه به نفس قایم صدور نیست
۵۰	قوّه وهم
۵۱	جوهر جسمانی
۵۱	صورت
۵۲	هیولی
۵۳	جوهر ذاتی انواع خود و جنس الاجناس است

۵۵	فصل سوم
۵۶	اعراض
۵۶	کم
۵۷	اقسام کم
۵۸	کیف
۵۹	اقسام کیف
۵۹	مقولان نسبیّه
۵۹	اضافه
۶۰	فرق اضافه با سایر مقولات

(ج)

صفحه

عنوان

۶۰	وجود اضافه
۶۱	خواص و اقسام اضافه
۶۲	اقسام اضافه
۶۲	آین
۶۳	تقسیم آین
۶۴	متی
۶۵	وضع
۶۶	اقسام وضع
۶۷	جده
۶۷	اقسام جده
۶۸	ان یفعل و آن ینفعل
۶۹	اعراض قابل انتقال نیستند

۷۰ **بخش دوم**

۷۱ **فصل اول**

۷۲	مقوله کیف
۷۲	تعریف کیف
۷۵	اقسام کیف
۷۵	کیف محسوس
۷۶	تقسیمات کیف محسوس
۷۷	الف - ملموسات
۷۸	ب - مبصرات

(د)

صفحه

عنوان

۷۸	نور و نظریات پیرامون آن
۷۹	ج - مذوقات
۷۹	د - مسموعات
۸۰	ه - مسمومات
۸۱	کیف استعدادی
۸۲	کیف مختص به کمیّت
۸۲	اقسام این کیف
۸۳	کیف نفسانی
۸۵	تعریف کیف نفسانی
۸۵	اقسام کیفیات نفسانی
۸۶	فصل دوّم
۸۷	قدرت
۸۷	فرق قدرت با مزاج
۸۸	تعریف قدرت
۸۹	تقسیم قدرت
۸۹	الف - قدرت ناقصه
۸۹	ب - قدرت تامّه
۹۰	سخن بوعلی در مورد قدرت
۹۱	ملاک تعلق قدرت به فعل

صفحه	عنوان
۹۲	فصل سوّم.....
۹۳	لذّت و الم.....
۹۴	سخن شیخ اشراق.....
۹۵	ب - الم.....
۹۶	لذّت عین علم به کمال است.....
۹۷	اقسام لذّت و الم.....
۱۰۱	جایگاه لذّت و الم در اخلاق و عرفان.....
۱۰۲	لذّت و الم عقلی.....
۱۰۵	سخن صدرالمتألّهین در رساله سه اصل.....
۱۰۶	سخن ارسطو در مورد لذّت.....
۱۰۶	آیا لذّت جایز است؟.....
۱۰۸	فصل چهارم.....
۱۰۹	اراده.....
۱۱۰	تعریف اراده.....
۱۱۰	اراده از نظر متکلمین.....
۱۱۱	مبادی افعالی اختیاری.....
۱۱۳	فصل پنجم.....
۱۱۴	خلق.....
۱۱۵	خلق حدّ وسط طبیعت و اراده فکریّه است.....
۱۱۶	حال و ملکه.....

صفحه

عنوان

۱۱۷ حال و ملکه صفات وجودیّه هستند
۱۱۸ ملکات نفسانی دارای اطراف هستند
۱۱۸ نه افراط و نه تفریط
۱۱۹ مبادی اعمال حسنه
۱۲۰ معانی حکمت عملی
۱۲۱ عدالت
۱۲۱ فضیلت اخلاقی از نظر ارسطو
۱۲۳ فصل ششم
۱۲۴ غم و شادی و نظایر آن دو
۱۲۴ الف - غم و شادی
۱۲۵ ب - شهوت
۱۲۵ ج - غضب (خشم)
۱۲۵ د - حزن
۱۲۶ هـ - فزع
۱۲۶ و - هم
۱۲۶ ز - خجل
۱۲۷ ح - حقد
۱۲۸ جایگاه کیفیات نفسانی در روانشناسی تجربی
۱۲۹ ترس
۱۲۹ خشم

صفحه

عنوان

۱۳۰ فصل هفتم
۱۳۱ صحّت و مرض
۱۳۱ تقابل بین صحّت و مرض
۱۳۳ فصل هشتم
۱۳۴ علم
۱۳۴ اهمیّت علم
۱۳۵ تعریف
۱۳۷ تعابیر و معانی علم
۱۳۸ وجود ذهنی
۱۳۹ مغایرت وجود با ماهیّت
۱۴۰ ادلّه وجود ذهنی
۱۴۱ اشکال وجود ذهنی و جواب آن
۱۴۲ اقسام حمل
۱۴۴ حقیقت علم
۱۴۵ حقیقت علم از نظر ابن سینا مطابق بیان صدرا
۱۴۶ الف - ابطال تفسیر علم به امری سلبی
۱۴۷ ب - ابطال قول تفسیر علم به تجرّد از مادّه
۱۴۸ ج - ردّ تفسیر علم به صورت منطبعه در ذات عاقل
۱۵۰ د - ابطال تفسی علم به اضافه
۱۵۲ ه - ابطال قول قائل به کیفیّت ذات اضافه بودن علم
۱۵۴ حقیقت علم از دیدگاه صدرالحکماء

(ح)

صفحه

عنوان

۱۵۶	مراتب ادراک
۱۵۸	فرق حضور صور ادراکی در نفس و حصولشان در ماده
۱۶۳	علم عرض نیست
۱۶۴	تقسیمات علم
۱۶۵	الف - تقسیم علم به حضوری و حصولی
۱۶۵	اقسام علم حضوری
۱۶۷	اقسام علم حصولی
۱۶۸	ب - تقسیم علم به تفصیلی و اجمالی
۱۶۹	ج - تقسیم علم به فعلی و انفعالی و غیر این دو
۱۷۰	تشکیک در علم
۱۷۱	چگونگی ادراک نفس محسوسات و معقولات را
۱۷۲	نسبت صور ادراکیه به جوهر مدرک
۱۷۴	فصل نهم
۱۷۵	اتحاد عاقل و معقول
۱۷۶	تبیین مسأله اتحاد عاقل و معقول
۱۷۷	اقسام اتحاد در وجود
۱۷۹	مقدمات اتحاد عاقل و معقول
۱۸۱	معقول بالذات و معقول بالعرض
۱۸۸	سخن ابن سینا در مورد اتحاد عاقل و معقول
۱۹۲	نکته اول
۱۹۳	نکته دوم
۱۹۵	فهرست منابع و مأخذ

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم

ستایش بی انتها و ثنای بیرون از حدّ عدواحصاء، پروردگاری را سزااست که سینه بی کینه پاکان صافی نهاد را مصحف آیات بینات خویش گردانید که «بل هو آیات فی صدور الذین اوتوا العلم»^۱، «و ما یجحد بآیاتنا الا الکافرون»^۲ و بر لوح محفوظ قلب حقیقی و نور نطقی نزدیکان که کتاب مسطور ورق^۳ منشور عبارتست از آن، به قلم تقدیس تمجید اسرار یقین و توحید نویسانید، که «اولئک فی قلوبهم الایمان»^۴.

جان پاکان کتاب مسطور است	رق منشور و بیت معمور است
نبوت را زآب و گل عیان کرد	زمین را سوی علیین روان کرد
زمین پرورده‌ای از خاک زاده	به دوش هفت گردون پا نهاده
زماء و طین بعلیین علم زد	همه افلاک را زیر قدم زد

۱- سوره ۲۹ (العنکبوت)، آیه ۴۹.

۲- سوره ۲۹ (العنکبوت) آیه ۴۷.

۳- رق؛ پوست تنک از آهو و جز آن که بروی نویسند.

۴- سوره ۵۸ (المجادله) آیه ۲۲.

هزاران نور رحمت بر دل او فروغ آسمانها بر گِل او (از گل او)

و درود نامعدود مر خواجه کاینات و صفوه ممکنات را که به امداد لوامع اشراقات صبحی آفتاب نبوتش و بسوطع تباشیر طلوع نور تعلیم و هدایتش، جانهای مردگان قبرستان طبیعت و روانهای خفتگان خوابگاه قوالب بشریت، زنده گشته، از جای جنبیدند، و به تنبیه و ارشاد کتاب رسالتش نفوس گمگشتان چراگاه معصیت و بادیه ظلمت از ورطات ظلمات ثلث قوتهای بهیمی و سبعی و شیطانی خلاصی یافته، و از موت جمادی و نوم نباتی و سنه حیوانی و خواب پریشانی شیطان بر خاسته، به مقام بیداری بشری رسیدند و ...

و هرکس از خواص امت عالی منقبتش، به قدر روشنی نور علم و عرفان و قوت تقوی و ایمان، طیران به عالم قدس نموده، از عیش آخرت و نعیم مقیم بهره ور گردیدند و از اشعه جمال احدیت و جلال صمدیت جام توحید نوشیدند.

و بر آل پاکش که پیشوایان راه یقین و عرفان ستارگان آسمان توحید و ایمان، و مشاغل منازل جنان و رضوانند. و سلام و صلوات بی پایان و ثناء و تحیات فراوان بر آنها، از آن که نفوس و ارواح پاکیزه ایشان به تطهیر و تنویر پروردگار جهان از رجس جهالت، معصوم و مطهر است و آئینه طینتشان به صیقل تذهیب و تقدیس «انما یرید الله لیزه عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیراً» از آلودگی معصیت پاک و منور!

آنچه پیش روی شماست، رساله‌ای است با عنوان «کیفیات نفسانی از دیدگاه صدر» برای اخذ درجه فوق لیسانس از دانشگاه فردوسی مشهد.

این رساله مشتمل بر یک مقدمه و دو بخش می باشد که: بخش اول آن دارای سه فصل که

به ترتیب عبارتند از مباحث عمومی مقولات، پیرامون جواهر و پیرامون اعراض (به نحو مختصر و مجمل) و بخش دوم آن که در واقع بخش اصلی این رساله است در نه فصل می باشد و به ترتیب عبارت می باشند از: فصل اول در کیف و اقسام آن، فصل دوم پیرامون قدرت، فصل سوم پیرامون لذت وال، فصل چهارم در باب اراده، فصل پنجم در مورد خلق، فصل ششم پیرامون غم و شادی و نظایر آن دو، فصل هفتم در صحت و مرض، فصل هشتم پیرامون علم و فصل نهم در اتحاد عاقل و معقول می باشد.

در تهیه و تدوین این رساله ملاک اصلی ما کتاب نفیس اسفار اربعه صدرالدین شیرازی بوده است و سایر کتب فلسفی ایشان در درجه دوم مورد استفاده قرار گرفته اند، همچنین جهت فهم بهتر مطلب از بعضی کتب فلسفی برخی اعاضم فن حکمت بهره گیری شده است.

در صدر کلام این نکته را اشعار می دارد که نگارنده هیچ ادعایی ندارد که در این باب حق مطلب را آن گونه باید و شاید ادا نموده است، بلکه بالعکس به عجز خویش از درک کلام بزرگ فیلسوفی چون صدر المتألهین که به حق شایسته این نام است معترف می باشد. ولی تا آنجا که بضاعت ناچیزی او مساعدت نموده است، حتی المقدور سعی کرده است که ابتداء با مراجعه به کتب و منابع و مآخذ مختلف، مطلب را کاملاً درک و سپس تقریر و تحریر نماید.

امر راهنمایی این رساله را استاد فاضل و دانشمند علامه سید جلال الدین موسوی آشتیانی بر عهده داشته اند که از ایشان به جهت حسن مساعدت و دقتشان در این مورد کمال تشکر و امتنان را دارم. زحمت مشاوره این مقاله بر عهده استاد ارجمند جناب آقای حسینی شریف بوده است که از ایشان نیز بدین جهت تشکر می نمایم.

«من اراد أن يتعلم الحكمة فليطلب فطرة ثانية»